

RANSCHBURG PÁL

ÉS A MAGYAR PSZICHOLÓGIA PARADIGMAVÁLTÁSAI

Pszichológiatörténeti elemzés¹

LÁNYI GUSZTÁV, DR., CSC., szociálpszichológus
ELTE TáTK Szociálpszichológia Tanszék
E-mail: lanyi-gusztav@freemail.hu

DOI: <http://doi.org/10.23716/MTT.5.2022.16>

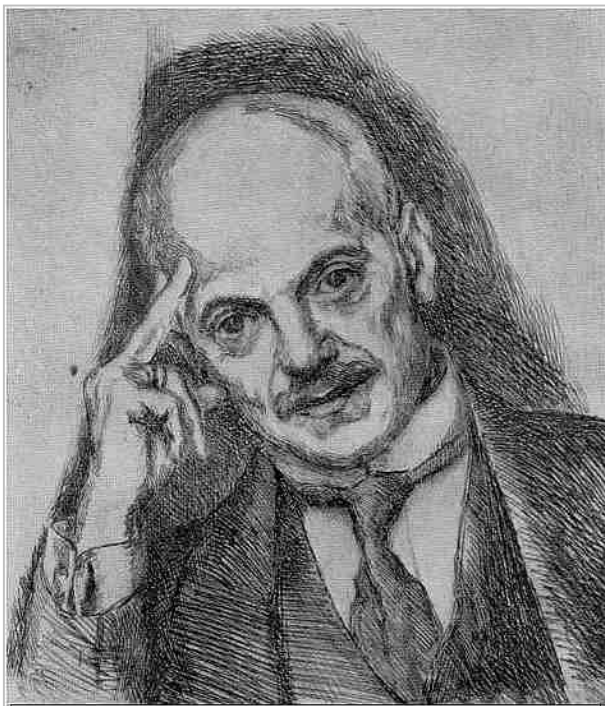
Absztrakt

Ranschburg Pál (1870–1945) a magyar pszichológia meghatározó, iskolateremtő egyénisége volt. Tanulmányomban a paradigmaváltozásokat egyfelől a kísérleti pszichológia, másfelől a Magyar Pszichológiai Szemle működésének összefüggéseiben mutatom be. Áttekintem azokat a hazai fejleményeket, amelyek a kezdeti kísérleti pszichológiai kutatásoktól a jelenkori magyar pszichológiáig íveltek. Rámutatok arra, hogy Ranschburg Pál mind módszertani/gyakorlati, mind elméleti munkásságával a magyar pszichológia tudományos értékeinek paradigmateremtő alkotója volt. Ez a paradigmateremtés azonban viták és konfliktusok erőtereiben formálódott.

Kulcsszavak: Ranschburg Pál, kísérleti pszichológia, Magyar Pszichológiai Szemle, paradigmateremtések és konfliktusok

Írásom „főhőse” *Ranschburg Pál* (1870–1945), aki a magyar pszichológia meghatározó, iskolateremtő egyénisége volt. Tanulmányomban a paradigmaváltozásokat egyfelől a kísérleti pszichológia — konkrétan: a *Psychophysiológiai Intézet* —, másfelől a *Magyar Pszichológiai Szemle* (MPSz) alapításának és működésének összefüggéseiben mutatom be. Áttekintem azokat a fejleményeket, amelyek a kezdeti kísérleti pszichológiai kutatásoktól a jelenkori magyar pszichológia működéséig íveltek. Rámutatok arra, hogy Ranschburg Pál mind elméleti, mind módszertani/gyakorlati munkásságával a magyar pszichológia tudományos értékeinek paradigmateremtő alkotója volt. Ez a paradigmateremtés azonban viták és konfliktusok erőtereiben formálódott.

¹ Elemzésem két korábbi konferencia-előadásom/tanulmányom alapján készült: Lányi 2013, 2020.

Ranschburg Pál (1870–1945)²

Elemzésem paradigma-felfogása tudás- és tudományszociológiai: elsősorban a tudományos tevékenység társas és intézményes történéseit/föltételeit vizsgálom. Azzal az előfeltevéssel élek, hogy a tudományos igazság a kontextusok erőtereiben érvényesül — vagy nem!³

Történetünk és elemzésünk kiindulópontja tehát a *Psychophysiologiai Intézet*.

I. Ranschburg Pál – A kísérleti pszichológus: A Psychophysiologiai Intézet megalapítása

„Dr. Ranschburg Pál az elmekórtani tanszéken díjtalan gyakornokként alkalmaztatott, a Psychophysiologiai Intézet (Laufenauer tanár) felügyelete mellett vezetésével megbízott.”⁴

² <http://www.mptpszichiatra.hu/hirek.aspx?nid=98548&cid=32>

³ BENJAFIELD 2019, DINNYEI 2007, KUHN 1984, PLÉH 2000: 26–30, PLÉH 2007.

⁴ Orvosegyetemi iktatókönyv, 155/1898/99. — Vö. TORDA 1995: 43.

Ez volt a magyar kísérleti pszichológia megszületésének hivatalos aktusa.⁵ A csupasz (ám nem jelentéktelen) tényt közlő hivatalos dokumentum arról persze hallgat, hogy — *Laufenauer Károly* (1848–1901) egyetemi tanár támogatása mellett — *Ranschburg Pál* egy gyógyult betegének erre a célra adományozott 2000 koronányi összege is jelentősen hozzájárult a laboratóriumalapításhoz.⁶

Mi tette lehetővé ezt az intézetalapítást?

Az elemzés módszertanáról

Az intézetalapítás, mint tudománytörténeti kérdés vizsgálata, az összefüggések feltárása számtalan módon lehetséges.

Megközelítem és interpretációm: élettörténeti. — A pszichológiatörténet-írásnak (is) számos lehetséges változata közül én most is az *élettörténeti* megközelítést választom. Az élettörténeti módszer alkalmazása nem szokatlan sem az általában vett történetírásban, sem a tudománytörténet-, és — a bennünket most jobban érdeklő — pszichológiatörténet-írásban sem.

Ebben az elemzésemben *Ranschburg Pál* életművének a magyar pszichológiatörténet két meghatározó tényezőjére („epizódjára”) — a kísérleti pszichológiai laboratórium (1899) és a MPSz alapítására (1928) — irányítva figyelmünket, szükségképpen adódik a kérdés: miképpen tudjuk úgy alakítani az interpretációt, hogy a pszichobiográfiai és a tudásszociológiai szálakat mintegy egybefonva, sűríteni legyünk képesek a pszichológiai, a szociológiai és a történeti egyediség/komplexitás dinamikus áramlatait és hatásait?

Az interpretáció komplex metaforája: a határok. — Elemzésemben, elismerem, egy kockázatos interpretációs sűrítéssel élek: abból a feltevésből indulok ki, hogy a *határ(ok)* — mind absztrakt, mind konkrét létezéseikben — nem más(ok), mint érintkezési felületek által és mentén keletkezett feszültségek és gócpontok. Sőt, mi több: ebben az erőterben van igazán esélye az „új” találkozások lehetőségeinek is. Sokkal inkább ilyen feltételek gerjesztik az „új” kipattanását (eszmék és konkrét helyek vonatkozásában egyaránt), mint a nyugodt hátország békés körülményei és hatásai közepette. Ekkor és ilyen („nyugodt hátszagi”) feltételek közepette viszont éppen a már megszokott eljárások, bevált probléma-megoldási sémák üdvös bizonyossága lesz eredményes, minden „új” erőfeszítés valóban nem kifizetődő,

⁵ Itt és a továbbiakban is a TORDA Ágnes (1995) tanulmányában közölt levéltári forrásokra támaszkodom.

⁶ SCHNELL 1946: 18

főöslegesen kockázatos alternatíva lenne — forradalmi, romboló, destruktív és deviáns.

*

Mivel most csak egy vázlatos elemzés (szükségképpen korlátozott) keretei között foglalkozom Ranschburg Pál életével és munkásságával, az alábbiakban mintegy kimetszve az egész élettörténet bonyolult szövetéből egy darabot: a *Psychophysiologiai Intézet*nek és alapítójának mikrotörténeti elemzése következik.

Tézisem: a Psychophysiologiai Intézet diszciplinárisan maga a határon való lét:

PSZICHO(lógia)(...)FIZIOLÓGIA.

Az intézményes körülmények —

a 19. század végi, a 20. század eleji budapesti orvostudományi egyetem:

BEFOGADÓ/KITASZÍTÓ mikro környezet.

Elfogadás és eltávolítás:

Ranschburg Pál habilitációja körüli „ügymenet” dramaturgiája (1900–1902)

Ranschburg Pál ambíciójának egy sajátos filológiai megnyilvánulása

Ranschburg Pál írásai kezdetben így jelennek meg: „közlemény az egyetemi psychophysiologiai laboratóriumból” (Laufenauer K. dr. egyet. ny. r. tanár klinikáján”).

1900-ban a *Lelki gyógy módok* című könyv fedőlapja kéziratán korrigál:

- kihúzza a Laufenauer-féle megnevezést,
- a szerző (saját) neve mögé ezt írja: „az egyetemi psychophysiologiai laboratórium vezetője”.

Ezt követően Ranschburg Pál minden közleményében így nevezi magát!

Következmény: a magántanári habilitáció problémája (1901. január 8.)

Ranschburg Pál, mint az egyetem elmekórtani tanszékének gyakornoka, „kísérleti és orvosi psychológiából” kérte a habilitációját. Ezt első fokon a kijelölt bírálók — *Hőgyes Endre* (1847–1906) és *Klug Nándor* (1845–1909) — támogatta (mindketten a kísérleti orvostudomány neves művelői, az MTA rendes tagjai is).

⁷ Az „Intézetből” itt már csak „laboratórium” lett!

A laboratórium (miért nem) létezik?

De más hozzászólók megjegyzik: „Ranschburg Pál mi alapon nevezi magát az egyetem psycho-physikai [sic!] laboratórium vezetőjének?” Ranschburg Pál ezzel ugyanis azt sugallja, tévesen, „mintha ő egy különálló intézetnek vagy laboratóriumnak állandó vezetőjévé neveztetett [volna] ki..., holott világos, hogy ilyen intézet vagy laboratórium nem létezik”.⁸ — Világos: a terminológiai problémák is jelzik, hogy minden bizonytalan!

A tanácsülés 12 jelenlévő tagja a habilitáció elfogadását 6 igen, 6 nem szavazattal elhalasztotta.

„Kísérleti pszichologia” vagy „Psychologiai vizsgáló módszerek”? (1903. november 17.)

Ranschburg Pál a megismételt habilitációs kérelmében tudomásul vette, hogy „az orvoskari tanártestület egyes tagjainak különösen a ’Kísérleti pszichologia’ cím és tárgy ellen volt kifogása, mostani beadványában magántanári előadásának címét és tárgyát megváltoztatja, amennyiben most a ’Psychologiai vizsgáló módszerekből’ kéri habilitációját”.

Halasztás vagy elutasítás?

A jegyzőkönyv további részeiből azonban az is kiderül: az előző évben, amikor 6 : 6 arányban nem hoztak döntést, valójában *elutasítást* kellett volna, hogy jelentsen. A beadvány tehát csak két év múlva ismételhető meg, most, akkor: 1903-ban — nem!

Végiátszma és új kezdet

Ranschburg Pál (ekkor) nem élt az ismételt kérelmezés lehetőségével — viszont rendületlenül dolgozott és publikált.

Az intézményes környezete azonban alaposan megváltozott — és ugyanakkor egyfajta vékony szálon a folyamatosság is megmaradt.

Azaz: Ranschburg Pál díjtalan gyakornokként végzett munkája az 1901/1902-es tanévben lezárult. Laufenuer Károly korai és váratlan halála után 1902. január 29-én *Moravcsik Ernő Emilt* (1858–1924) nevezték ki a tanszék vezetőjének.

Ranschburg Pál megbízása 1902. május 1-jéig szólt.

⁸ Orvosegyetemi ülés jegyzőkönyv, 865. 1902–03.

Az új tanszékvezető nem kívánta őt tovább alkalmazni — de nem csak Ranschburg Pált, mert a tanszék egész tanári kara rövid időn belül kicserélődött.⁹

Ranschburg Pál új helyet keresett műszereinek és kutatásainak: ez lett a Gyógypedagógiai Pszichológiai Magyar Királyi Laboratórium. (Helye: Budapesten a VIII. kerületi Mosonyi utcai kiegészítő iskolában.) Ranschburg Pál ebben a laboratóriumban alapozta meg végül is a magyar kísérleti pszichológiát, néhány tanítványa révén pedig lényegében a magyar pszichológia tudományos témáit és intézményes csíráit is létrehozta, mindenekelőtt a gyógypedagógiai pszichológiát.¹⁰

1908-ban „*Orvosi psychologia*” címmel adta be ismételt habilitációs kérelmét.¹¹

1909. november 9-én sikeresen kollokvált az orvostudományi tanártestület előtt.

Követők hálózata

Ranschburg Pál „első” laboratóriuma kiszorult és/vagy kiszorították az egyetemi körökből. A legfőbb konfliktus abból adódott, hogy a pszichiátriai betegek terápiájában számításba lehet-e venni a lélek működését, vagy pedig a pszichiátria = neurológia és agyszövettan. Ranschburg Pál a lélek igazsága mellett érvelt, és ekkor vesztett — de követők hálózatát szervezte maga köré. A követők hálózata révén a saját tudományos élet- és értékvilág létrehozása határmegvonásokkal részben visszafelé is működött (a hű tanítványok segítségével elsősorban) — előre, a tudományos intézményépítés jövőjére tekintettel pedig Ranschburg Pál mintaadásának köszönhető, hogy Magyarországon a klinikai célokra alkalmazott pszichológia és a kísérleti pszichológia két területe egymást átfedő szakmai hálózatokban bontakozott ki.

*

A szakmai hálózatépítés következő, nem megkerülhető lépése („epizódja”) a *Magyar Pszichológiai Szemle* megalapítása volt.

⁹ TORDA 1995: 47

¹⁰ TORDA 2020

¹¹ A habilitációs kérelem majdnem ekkor is elakadt, de nem szakmai okokból, hanem ideológiai, pontosabban: antiszemita akadékoskodások miatt. – A részleteket lásd RANSCHBURG Ágnes Hildegárd tanulmányában: RANSCHBURG Á. H. 2013: 118.

II. Ranschburg Pál — A tudós pszichológus A Magyar Pszichológiai Szemle megalapítása

A Magyar Pszichológiai Szemle (1945/47 után: *Magyar Pszichológiai Szemle*) a hazai tudományos pszichológia egyik legfontosabb fóruma, az alapításától (1928) — kisebb-nagyobb kényszerszünetekkel — napjainkig folyamatosan megjelenő szakfolyóirat.

Ranschburg Pál ennek a szakfolyóiratnak meghatározó alapító személyisége volt. 1928-tól 1945-ig (haláláig) egyik fő publikálási fóruma is volt (legalább is a pszichológia területén — Ranschburg Pál szorgalmas és sokat publikáló szerző/alkotó volt az elmeegógyászat, a gyógypedagógia területein is).

Az alább következő vázlatos elemzésben rámutatok arra, hogy Ranschburg Pál a természettudományos pszichológia mellett érvelt — egy olyan holisztikus pszichológiai elmélet alapján —, amiben kényes egyensúlyban volt az organikus elme, a filozófiai (tehát a „tiszta”) lélek és a fizika tudományához hasonló pozitívitású valóságismeret és módszer. Egy olyan pszichológiai koncepció ez, amit organikus filozófiai pszichológiának is nevezhetünk.

Mіндеzen összefüggések illusztrálása mellett elemzésem középpontjába egy tudásszociológiai problémát állítok: azt vizsgálom, hogy a MPSz-ben reprezentált pszichológiai tudásban a szelektív felejtés révén miképpen épült föl a Ranschburg Pál-panteon „tudományos”/„ünnepi” arculata és dramaturgiája. Ezért elemzésem súlypontját az 1945 utáni fejlemények leírása és értelmezése képezi. Befejezésül még azt az igencsak átfogó problémát is feszegetem, hogy hazai pszichológiatörténet-írásunk miért hiányos, miközben igazán szép eredményekkel is büszkélkedhet.

Ranschburg Pálról alkotott tudásunk

Elemzésem első felében bemutattam a „határok” metaforát, mint interpretációs fogalmi eszközt. Ezt a fogalmi-interpretációs eljárást követem az alábbiakban is: olyan összefüggésekre igyekszem felhívni a figyelmet, amelyben együtt látható a *személyes pszichobiográfiai* és az *intézményes-történeti kontextusok* sajátos hatásmechanizmusai: az *individuális élettörténeti és a szakmai/paradigmatikus tényezők kölcsönhatása*. A „határok” ugyanis érintkezési felületek: feszültségek, gócpontok — az „új” találkozások lehetőségei a tradíció/k erőtereiben.

„*Határok*” és a MPSz. — A MPSz a mindenkori magyar pszichológiai tudás tudományos és paradigmaticus/reprezentatív intézményes hordozója; ez

„határok” megvonását is jelentette/jelenti 1928-tól napjainkig. Így például és mindenekelőtt a **meghatározó** szerkesztők/főszerkesztők ilyen szerepet (is) betöltöttek/betöltenek:

*

Elemzésem középpontjában *Ranschburg Pál* áll — a MPSz megjelenésének kontinuitása/diszkontinuitásai figyelembe vételével. A pszichológiatörténeti elemzés szempontjából nem pusztán a nyers és durva, azaz a tudományon kívüli okokra visszavezethető történeti-politikai törésvonalak vagy inkább szakadások/szakadékok (1944–1947, 1947–1960) fontosak, hanem azok a szinte láthatatlan hajszálrepedések is, amelyek — noha talán nem teljesen függetlenül a történeti-politikai kontextusoktól — már inkább belső tudományos és paradigmaticus tényezőktől is függhetnek.

Határok a MPSz-ben

Első ránézésre is megállapíthatjuk (némi szemhunyorgatás után): a 93 évvel ezelőtti MPSz igazán imponáló témagazdagsággal jelezte: *ez vagyunk mi, ez a mi pszichológiánk.*

<i>Ranschburg Pál: Psychologia és természettudomány</i>	1
<i>Fauler Ákos: Psychologia és philosophia</i>	43
<i>Farkasfi Hildbrand: Az alkatelektan kifejlődése és jelentősége</i>	52

1928./1. sz.

<i>A Magyar Psychológiai Társasághoz tartott székfoglaló előadások:</i>		
<i>Juhász Andor: A lelki folyamatok megjelenési formái a tudatban</i>	1
<i>Török István: Az ifjúkori lelektan főcsoportjai</i>	50
<i>Balog István: Az oszámélelmék organikusítása</i>	51
<i>Nyirő Gyula: Három Ady-költésről, pszichológiai megvilágításban</i>	68
<i>Köbör Flóra: A vallásos élelek típusai</i>	81
<i>Bogárd Cecília: Pszichikai konzultáció</i>	104

1928./2. sz.

Az egykori MPSz-ből kimásolt tartalomjegyzék-részlet a sajátosan *archeológiai-vizuális látványával* és a *kezdőpont* történeti-ismeretelméleti kihívásaival együtt is csak pusztán *filológiai adalék*. Ám nem mellékesen mégis

csak lényeges információt hordoz a 93 évvel ezelőtt kinyomtatott MPSz múlt homályából átderengő tartalomjegyzéke: Ranschburg Pál tanulmányának kiemelt helyét és tartalmát — az első szám első, tehát vezető tanulmánya: *Psychologia és természettudomány*.

Tudásszociológiai (kommunikatív/dramaturgiai) összefüggések

„Alapító atyák” a MPSz-ben

Az alapítás tette önmagában biztosította az „aktív” jelenlétet. Ugyanakkor ez az aktivitás — és időben is folyamatosan, noha esetenként hullámmzó jelleggel — két „alapító atyánál” volt markánsan kimutatható: *Boda Istvánnál* és *Ranschburg Pálnál*.¹²

1945 után változott a helyzet. Egyrészt a MPSz nem jelent meg (1944 és 1947, és még hosszabban 1947 és 1960 között), másrészt és még inkább: Ranschburg Pál meghalt,¹³ Boda Istvánt (1894–1979) pedig előbb kiszorították a szakmai életből, aztán (már a halála előtt is) elfelejtették.¹⁴ Ranschburg Pált ugyan nem felejtette el a szakma, de először — így mondanám — nem tudott vele mit kezdeni. Nem lehetett nem tudni (és ezért nem is emlékezni rá) a hazai pszichológia, elmegyógyászat, gyógypedagógia terén végzett kiemelkedő munkásságáról. Tanítványai egyébként is igyekeztek életben tartani mesterük emlékezetét (erről még alább én is szólok). A Ranschburg Pál-émlékezet ápolásában nem jelentéktelen tényező volt Ranschburg Pál nemzetközi tudományos híre, tekintélye is.¹⁵ Ám éppen ezért igencsak tanulságos az a hullámmzó és dinamikus feszültség, ami személyét övezte és övezi: a felejtés, illetve paradox nem-felejtés és újrafelfedezés játszmaí alakultak ki életműve körül a történeti-politikai kényszerek és a szakmai/paradigmatikus tényezők erőtereiben.

Az emlékezeti játszma — valamiféle csillámló fénytörésekként — a „Ranschburg Pál”-arculatok dinamikus feszültségeiben érhetők tetten a maguk konkrét megjelenéseiben.

A „Ranschburg Pál”-arculat változatai és változásai

1. Az *explicit arculat*: az alkotó tudós, kutató *megjelenése* a saját tanulmányaiban/írásaiban és a kortársak, munkatársak róla szóló írásaiban.

¹² Az Arcanum adatbázis alapján, lásd LÁNYI 2020: 139-140.

¹³ Halála körülményeiről lásd Ranschburg Ágnes Hildegárd tanulmányát: RANSCHBURG Á. H. 2013: 125; 2020: 33.

¹⁴ Lásd ehhez MESTER (1991). – Lásd még:

[https://hu.wikipedia.org/wiki/Boda_Istv%C3%A1n_\(pszichol%C3%B3gus\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Boda_Istv%C3%A1n_(pszichol%C3%B3gus)) (2021. 01. 08.)

¹⁵ CZIGLER 2013; PLÉH 2013

Ranschburg Pál esetében is ez az „arculat” a döntő, a MPSz-ben is, 1944-ig. Az explicit arculat azonban nem marad(hatna) életben, ha nem szövi át az *implicit arculat* indázó hatásmechanizmusa.

2. *Implicit arculat*: ez nem más, mint téma-követés — hivatkozásokkal. Ez az arculati tényező a személyközi tudományos diskurzusok írásos, objektivált formája/változata. Az implicit arculat létrejöttében és fenntartásában a *horizontális effektus* játszik döntő szerepet: ez ugyanis a kortársak körében történő jelenléte és hatást jelzi. Az *intergenerációs effektus* viszont a jelenből a jövőbe ívelő hatás: a generációk közötti tudás- és módszerátadás és -átvétel. A horizontális és az intergenerációs effektus építheti föl a tudományos igazság(ok) paradigmaticus értékvilágát. Tekintély-, karrier- és presztizs-képző ereje is van. És természetesen anyagi erőforrás is lehet — vagy nem. Ezeknek a tudomány- és tudásszociológiai tényezőknek is fontos szerepe volt Ranschburg Pál munkássága, gyakorlati és elméleti pszichológiai törekvéseinek érvényesítése terén a MPSz-ben, különösen az alapítást követő bő egy évtizedben.

3. *Látens arculat*: téma-követés és/vagy téma-hasonlóság/azonosság, ám a forrás megjelölése nélkül, a hivatkozás elmarad. Ranschburg Pállal kapcsolatban is találhatunk erre példá(ka)t.¹⁶

4. „*Felejtés*”: a kontinuitás megszakad. A természetes/organikus felejtés szükségyszerű fejleményein túl általában intézményes, történeti-politikai és/vagy szubjektív/paradigmatikus okai lehetnek. A MPSz működése és kiadása kétszer szakadt meg. Ranschburg Pált, ezektől a szakadásoktól nem függetlenül, úgy felejtették el, hogy: *nem tudták elfelejteni*, noha igyekeztek — a *szakmai szelekción (is) alapuló amnéziás tünetek* igencsak jelentkeztek.

5. *Revitalizáció és ritualizálódás*: a diszkontinuitás (drámai) feszültsége megjelenik, kipattan. A MPSz-t eddigi történetében kétszer kellett tetszhalott állapotából újraéleszteni. Ranschburg Pál újraélesztése is sikeres volt, csak mivel a „Ranschburg Pál”-arculat egy személyes artefaktum — a MPSz viszont nem csak kommunikációs műtermék, hanem egy valóságos, ma is élő intézmény —, a revitalizációs folyamat szükségképpen ritualizálódás is: sajátos szerepjátékok övezik, mindenekelőtt a maszkosodás.

6. *Maszkosodás*. — Kialakul(hat) egyfajta személyes, kezdetben különösen ambivalens *ünnepi arculat* („maszk”): a *revitalizáció* és a *ritualizáció* dinamikus feszültségei azt a konfliktust hordozzák és jelzik, ami a tudománytörténeti hitelesség és/vagy intézményépítő kohéziós és legitimációs szándékok között feszül/t. Például: Ranschburg Pál miképpen lehet „haladó”, ha nem találta meg a kapcsolatot a „szocialista eszmékkel”? És ugyan egy-,

¹⁶ Lásd: LÁNYI 2020: 142–143, 146.

azaz zavarba ejtően mégis *többértelműen* a természet/tudományos pszichológiát művelte, de hát — éppen ezért? — a „*fejlődés elé tornyosuló idealista gátakat csak meglazítani tudta*”.¹⁷ Amikor viszont már nem volt kötelező a kommunista pártállami hatalom (tudomány-?) politikai kereteihez igazodni s így mérlegelni Ranschburg Pál munkásságának eredményeit — mégis csak szelektív módon úgy „győzött” a szcientikus és természettudományos pszichológia, hogy mintha Ranschburg Pál koncepciója valóban reduktív — lélek nélküli — és nem holisztikus pszichológia lett volna.

*

Ranschburg Pál esetében tehát végül is van egy igazán mély és összetett probléma, ami ugyanakkor és éppen ettől paradigmateremtő erőként is működött: az, hogy egy olyan örök, állandó és feloldhatatlan — ám éppen ettől kreatív kihívást jelentő — konfliktus feszül benne (életművében és az erre reflektáló utókoraiban is), ami a tudománytörténeti hitelesség és az intézményépítés kohéziós/legitimációs törekvések/szándékok között feszül/t.

Ennek az összefüggésnek a további árnyalása érdekében még szükségesnek tartom vázlatosan földézni Ranschburg Pál pszichológiai koncepcióját — az imént emlegetett problémák izzó magva ugyanis ebben a pszichológiai koncepcióban rejlik.

Ranschburg Pál pszichológiai koncepciója: organikus filozófiai pszichológia
A terjedelmes életmű még hiányzó — átfogó és részletes — pszichológiatörténeti bemutatása és interpretációja helyett (ami nagy adóssága a hazai pszichológiatörténet-írásunknak) én most csak arra (a szinte lehetetlen feladatra) vállalkozom, hogy néhány mondatban összefoglaljam Ranschburg Pál felfogását a pszichológia tudományáról. Ehhez segítségül hívom egyik legszorosabb, legközvetlenebb tanítványa és munkatársa — *Schnell János* (1893–1973) — tanulmányát.¹⁸

A következő szerkezeti-fogalmi vázra tudjuk visszavezetni Ranschburg Pál felfogását a *psychéről*:

- a pszichológia alapja a biológia, pontosabban: a biológia körébe tartozó ELME,
- a tiszta pszichológia, illetve a filozófia körébe tartozó LÉLEK,

¹⁷ MPSz, 1960/4: 429

¹⁸ SCHNELL 1929

- Ranschburg Pál hitt egy igazi, pártatlan, a FIZIKA tudományához hasonló pozitívítású, valóságokon felépülő pszichológiai tudományban.

A lélektan felépítése bázisaként tehát az ELMETAN felépítése volt Ranschburg Pál nagy tudományos célja.¹⁹ Ám ennek a koncepciónak az izzó magva talán már jobban látható számunkra is: a *tiszta pszichológia* — a filozófia körébe tartozó *lélek*. Ranschburg Pál természettudományos koncepciója ettől a *lélektől* volt pszichológiai koncepció — nem pusztán az ember „működésének” biológiája, *amit* (tehát nem is annyira „akit”) a fizika tudományos/kísérleti módszereivel lehet legjobban vizsgálni.

Ranschburg Pál pszichológiája: elméleti és paradigmateremtő konstrukció

Határok átívelése. — Ranschburg Pál pszichológiai koncepciójáról *Harkai Schiller Pál* (1908–1949), aki szintén tanítványa, majd munkatársa is volt Ranschburg Pálnak, a következőket írta: „láncszem” és „átmenet” volt a 19. és a 20. század lélektanai között.²⁰ Olyan „láncszem” és „átmenet” volt, amelyre — és éppen ezért, teszem ezt már én hozzá — egy sajátos kiegyensúlyozó eklektikusság is jellemző volt.

Kiegyensúlyozó eklektikusság. — Ranschburg Pál pszichológiai koncepciója: lélektudomány — nem reduktív: holisztikus.²¹ Kísérleti módszereiben igencsak találékony volt, miközben — és érthető módon — tudásszociológiai korkötöttség és technikai problémák is jellemezték.²² Tudománytörténeti jelentőségű példa: az első magyar kísérleti pszichológiai laboratórium stb. Elméletileg maradandó és „örök” kihívás: olyan pszichológia, ami: lélek (és) tudomány — a határokon történő szédítő egyensúlyozással.

Így és ezért Ranschburg Pál pszichológiai koncepciója: *organikus filozófiai pszichológia*.

Ranschburg Pál és pszichológiatörténet-írásunk lehetőségei

Bár Ranschburg Pál munkássága beépült a magyar pszichológia emlékezetébe²³ — maradt még jó néhány nyugtalanító kérdés. Például: a Ranschburg Pál-szövegek/könyvek újrakiadása miért nem történt meg eddig?

¹⁹ Lásd ehhez : RANSCHBURG 1923

²⁰ HARKAI SCHILLER 1946: 51–55

²¹ LÁNYINÉ Engelmayer Ágnes 2013

²² A problémákhoz lásd: CZIGLER 2013; LÉNARD 1979: 567

²³ Lásd ehhez : LÁNYI 2013, SZOKOLSZKY – TAKÁCS 2020

Legalább egy reprezentatív válogatás elkészülhetett volna. Miért nincs még mindig egy átfogó Ranschburg Pál-monográfia? Netán továbbra is van „valami” zavaró Ranschburg Pál életművében — és utóköraiban?

*

A félreértések elkerülése miatt is befejezésül jelzem: a felejtés természetes, sőt fontos mentalitástörténeti szerepe van. A reprezentatív emlékezet szűrőmechanizmusa törvényszerű; az emlékezet/vesztés révén a természetes elhalványulás az „értékeset” őrzi meg. Ám az ezt kísérő spontán szétesés és széthullás a banális érdektelenséget, tudatlanságot, intellektuális renyheséget és elpuhulást is eredményezheti.

A tudománytörténeti folytonosság mesterséges/erőszakos megszakítása viszont destruktív: romboló hatású. A spontán felejtéssel, a kényelmes tudatlansággal, valamint az ideológiai és hatalmi motivációkból származó emlékezetvesztéssel — torzításokkal, csúsztatásokkal, hamisításokkal, elnémulásokkal és elhallgattatásokkal — szemben a tudománytörténeti hitelesség eszméje ugyan többnyire „gyöngé” volt, a jelenünkre és a jövőnkre nézve sem érdemes illúziókat táplálnunk.

Konfliktusok és paradigmaharcok. — Nem valamiféle — tudományos szövegekkel (is) üzőtt — szélhámosságokra utalok itt, miközben persze voltak/vannak ilyenek is. (Nem beszélve egyebekről.) Az én elemzésem szempontjából mégis csak lényegesebb konfliktusos jelenségek a fontosabbak, s ezek tudományelméleti megnevezése: a *paradigmaharcok*. Magyar terepen ezeket még sajátos módon bonyolítják a 20. századi diktatúrák, az ezt követő „slamos” totalitárius — és azt „demokratizáló” — viszonyok tudományos szimbolikája és/vagy nyers valósága.²⁴

Ám ebből mégsem azt a következtetést érdemes levonnunk, hogy a tudománytörténeti hitelességre törekvés fölösleges fényűzés. A tudománytörténeti kutatások, így a magyar pszichológiatörténeti munkálkodások egyik fő feladata és hivatása éppen az itt jelzett konfliktusos erőterekben feltárni a tényeket és az összefüggéseket. Ám úgy, hogy nem homályosíthatja el tudománytörténeti látásunkat semmilyen kultusz és/vagy ünnep(i) alkalom). Nem lehetünk megfellebbezhetetlen ítések és igazságszótók, talán inkább kiegyensúlyozó mérlegelők legyünk: a diagnosztikus és terápiás célzatú tudományos diskurzusok részesei, közreműködői, esetleg moderátorai.

²⁴ Lásd például : BODOR – PLÉH – LÁNYI 1998; LÁNYI 2000; PLÉH 1998

Mindenekelőtt azonban a *szikár tényeket* ajánlatos feltárni — aztán jöhetnek a *kreatív értelmezések és viták* is.

Így talán egyszer majd Ranschburg Pál is a „helyére kerül/het”...

Pál Ranschburg and paradigm changes in Hungarian Psychology Historical analysis of psychology

Pál Ranschburg (1870–1945) was a defining, school-creating individual of Hungarian psychology. In my study, I present the paradigm shifts in the context of experimental psychology on the one hand and the operation of the Hungarian Psychological Review on the other. I review the Hungarian developments, which ranged from the initial experimental psychological research to contemporary Hungarian psychology. I point out that with his methodological / practical and theoretical work, Pál Ranschburg was a paradigm-creating creator of the scientific values of Hungarian psychology. However, this paradigm creation has taken shape in areas of controversy and conflict.

Keywords: Pál Ranschburg, experimental psychology, Hungarian Psychological Review, paradigm-creation and conflicts

Irodalom

BENFIELD, John G. (2019): Major Paradigms and Approaches in Psychology. In: Sternberg, Robert J. – Pickren, Wade E. (eds.): *The Cambridge Handbook of Intellectual History of Psychology*, Cambridge University Press, 4–28.

BODOR Péter – Pléh Csaba – Lányi Gusztáv (szerk.) (1998): *Önarckép háttérrel. Magyar pszichológusok önéletrajzi írásai*, Pólya Kiadó, Budapest.

CZIGLER István (2013): Ranschburg Pál kísérleti pszichológiai munkássága és nemzetközi hatása. In: Lányi G. (szerk.): I.m. 59–66.

DINNYEI Márton (2007): Kuhn és a relativizmus, *Magyar Tudomány*, 01: 102.

HARKAI Schiller Pál (szerk.) (1946): *Lélektani tanulmányok Ranschburg Pál emlékére*, A Pázmány Péter Tudományegyetem Lélektani Intézetének kiadása, Budapest.

KISS György (szerk.) (1995): *Pszichológia Magyarországon*, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.

KUHN, T. S. (1984): *A tudományos forradalmak szerkezete*, Gondolat Kiadó, Budapest.

LÁNYINÉ ENGELMAYER Ágnes (2013): Ranschburg Pál és a magyar gyógypedagógiai pszichológia. In: LÁNYI G. (szerk.), I.m. 77–87.

LÁNYI Gusztáv (2000): Magyarország, protestantizmus, társaslélektan. Hagyomány és megújulás konfliktusa Karácsony Sándor életművében, Osiris Kiadó, Budapest

LÁNYI Gusztáv (2013): *Ranschburg Pál és a magyar kísérleti pszichológia kezdetei*. In: LÁNYI G. (szerk.), I.m. 25–47.

LÁNYI Gusztáv (szerk.) (2013): *Ranschburg Pál és a magyar pszichológia*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

LÁNYI Gusztáv (2020): *Ranschburg Pál és a Magyar Pszichológiai Szemle*, In: Szokolszky Ágnes – Takács István, szerk. I.m. 134–159.

LÉNÁRD Ferenc (1979): A Magyar Pszichológiai Szemle története, *Magyar Pszichológiai Szemle*, 6: 562–573.

MESTER Fiore (1991): Levél a Magyar Pszichológiai Társaság elnökéhez, *Magyar Pszichológiai Szemle*, 5-6: 600–602.

PLÉH Csaba (1998): A pszichológia szimbolikája egy slampos totalitárius rendszerben. In: PLÉH Cs.: *Hagyomány és újítás a pszichológiában*, Balassi Kiadó, Budapest, 91–108.

PLÉH Csaba (2000): *A lélektan története*, Osiris Kiadó, Budapest.

PLÉH Csaba (2007): Kuhn hatásai a pszichológiában: Vannak-e pszichológiai paradigmák? In: Binzberger V. – Fehér M. – Zemplén G. (szerk.): Kuhn és a relativizmus: Kuhn öröksége a tudományfilozófiában. Budapest: L'Harmattan, 13–26. http://plehcsaba.eu/images/pdf/Kuhn_PC.pdf (2021. 01. 09.)

PLÉH Csaba (2013): Ranschburg mint a lélektan történésze. In: Lányi G. (szerk.): I.m. 67–75.

RANSCHBURG Ágnes Hildegárd (2013): Elismerések és előítéletek keresztútjában. Ranschburg Pál életútja a családi dokumentumok tükrében. In: LÁNYI G. (szerk.): I.m. 113–144.

RANSCHBURG Ágnes Hildegárd (2020): Ranschburg Pál életútja, In: SZOKOLSZKY Ágnes – TAKÁCS István (szerk.): I.m. 25–33.

RANSCHBURG Pál (1923): *Az emberi elme – Értelmelem, érzelem, ösztön, akarat, egyéniség*, I-II. köt. Pantheon Irodalmi Intézet Rt., Budapest – Interneten itt elérhető: <http://real-eod.mtak.hu/8994/>

SCHNELL János (1929): A gyógypedagógiai pszichológiai M. Kir. Laboratórium tudományos működése egy negyedszázad alatt (1903–1928). In: SCHNELL János (szerk.): *Pszichológiai tanulmányok a lélektannak és*

határterületeinek elméleti és gyakorlati kérdéseiről prof. dr. Ranschburg Pál tiszteletére, Magyar Gyógypedagógiai Társaság Kiadása, Budapest.

SCHNELL János (1946): Ranschburg a laboratóriumalapító és módszeralkotó. In: Harkai Schiller Pál szerk.: I.m. 17–24.

SZOKOLSZKY Ágnes – TAKÁCS István, szerk. (2020): „*Non omnis moriar...*” *Ranschburg Pál Emlékkötet*, Fluccus Kiadó, Budapest.

TORDA Ágnes (1995): Egy tudományos műhely létrejötte a századfordulón. In: KISS György (szerk.): i. m. 31–55.

TORDA Ágnes (2020): A Magyar Királyi Gyógypedagógiai Pszichológiai Laboratórium befogadó világa, In: SZOKOLSZKY Ágnes – TAKÁCS István (szerk.): I.m. 107–122.